

Palmerston és a „külpolitika politikája”

David Brown: Palmerston and the politics of foreign policy 1846–1855. Manchester University Press, Manchester, 2002. 239 old.

A viktoriánus korszakban Lord Palmerston (1784–1865) mellett aligha találunk másik olyan politikust, akinek nevétől szinte mindig hangos volt a közélet. Az ír főúri családból származó lord haláláig a 19. századi brit politika örökmozgója. Politikai pályája 1807-ben vette kezdetét, amikor egy zseb-választókerületből az alsóházba került. Karrierje innentől gyorsan ívelt felfelé. 1809-ben hadügyminisztériumi államtitkár, majd hadügyminiszter lett. Hosszú pályafutása során háromszor töltötte be a külügyminiszteri tiszteket, az igazi Palmerston arcképet ebben a tisztségében ismerhetjük meg a legjobban: döntései érvényesítéséért mindig végsőkig harcolt, mert meggyőződése volt, hogy mindig a brit nemzeti érdekeket szolgálja. Palmerston, ez a céltudatos és önhitt politikus egész életében a politika bűvkörében maradt. Közel hetven évesen, 1855-ben ért a csúcra, miniszterelnök lett, és kisebb megszakítással még tíz évig kormányozta a birodalmat. Benne a britekre jellemző magabiztosság testesült meg, sokszor arcátlanul viselkedett még Viktória királynővel és Albert herceggel is. Igaz, ő viszont a királyi pár állandó céltáblája volt. Ugyanakkor a közvélemény „kedvence” lehetett, annak támogatását mindig élvezhette.

Az angol történészek közkedvelt figurája ő, számos életrajzi és külpolitikai portré született már róla. David Brown *Palmerston and the politics of foreign policy 1846–1855* című könyve azonban teljesen más oldalról közelíti meg a politikus pályafutását. Brown nem Palmerston diplomáciájának részleteit vizsgálja, érdeklődése in-

kább afelé irányul, hogy bemutassa az 1846–1855 között történt belpolitikai események kompromittáló hatását a külpolitikára nézve. A monográfia a szerző doktori disszertációjának bővített változata. Brown a Strathclyde-i Egyetem tanára, fő kutatási területe a 19. századi Anglia politika- és külpolitika-története. Műve Palmerston pályafutásának legmozgalmasabb időszakát tárgyalja, melyről eddig még nem született átfogó elemzés. Ebben a kilencéves periódusban Palmerston négy állami funkciót töltött be. A szerző harmadik külügyminiszteri ciklusával (1846–1851) kezdi a tárgyalást. Ekkori tevékenységének csúcspontja az ún. Don Pacifico incidens (1850) volt – melyről a későbbiekben még szólunk –, amikor azonban közel állt ahhoz, hogy lemondjatják, de az eset kapcsán láthatjuk, ahogy ez az önféjű politikus harcolt érveivel mellett, és sikerült is megőriznie tisztségét. Ezt követően Brown nyomon követi tevékenységét azon néhány hónap során is, amikor Palmerston nem töltött be közéleti pozíciót. Aberdeen kormányában azonban hamarosan belügyminiszter (1852–1855) lett, és egyre jobban felemelkedett. Végül a krími háború alatt miniszterelnökként (1855–1858; 1859–1865) diadalittasan vount be a parlamentbe.

A bevezetés kezdő négy sorát elolvasva nemigen lehetne emlékezetből felsorolni, mi minden is volt Palmerston. A szerző felsorolja ugyanis Palmerston közéleti pozícióit, azt, hogy liberális Tory, Whig, liberális és Canning-párti is volt pályafutása során. Brown felhívja figyelmünket arra, hogy Palmerston csak későn, 1830-ban kapcsolódott a Whigekhez – pedig már 1807 óta a politikai életben mozgott –, mivel a politikában való érvényesüléshez szüksége volt egy politikai csoport támogatására. Politikai gondolkodásmódja kialakulásába is elkalauzol

bennünket a szerző; megtudhatjuk, hogy Palmerston filozófiájának eredete egyetemista éveikhez nyúlik vissza: professzora – Dugald Stewart – Adam Smith egykori tanítványa volt. Ha azonban mint közéleti személyiséget akarjuk megismerni Palmerstont, akkor Brown szerint az 1840-es évektől kezdve két tényező kihagyhatatlan az életéből: a királyi pár és a sajtó.

David Brown részletesen fejtegeti az újságok közvélemény-formáló szerepét. A sajtó és a középírástok között már kölcsönös egymásrautaltság alakult ki ebben a korszakban. A lapok főleg a középírástoknak íródtak, azok viszont el is várták, hogy az ő véleményük kapjon hangot. Brown hangsúlyozza, hogy a nép kedvencének titulált Palmerston közvélemény-fogalma soha nem terjedt túl a művelt középírásteken. Nem elhanyagolható ugyan az olvasóközönség táborából a munkásság sem, de érdeklődése még nem terjedt túl az informálódás szintjén. A politikai újságírás mindazonáltal korántsem volt egyoldalú. Egyaránt szolgálta az olvasóközönséget és a politikusokat is. Palmerston politikusi tevékenységében nagyon nagy szerepet játszott a sajtó. Keményen harcolt, hogy szimpatizánsokat szerezzen az újságoknál. Így alakult ki „jó viszonya” a *Globe*-bal, amelyben az 1840-es években nagyon sok cikk egyenesen Palmerston kezdeményezésére íródott. Sokszor ő maga volt a cikkek értelmi szerzője. A *Morning Chronicle* szerkesztőinek is többször írt baráti hangvételű levelet, de ezek nem voltak annyira követelő jellegűek, mint a *Globe* esetében.

Palmerston személye és politikája nagyon ellentmondásos volt a királyi pár szemében. Viktória királynő (1837–1901) és Albert herceg szinte mindig talált valami kivetnivalót a külügyminiszter döntéseiben. Az 1846–1851 közötti időszakot a korona, Russell miniszterelnök és a külügyminiszter harca jellemezte. A miniszter legnagyobb kritikusa a szász-coburgi családból származó Albert herceg volt. Kölcsönösen ki

nem állhatták egymást, Palmerstont különösen idegesítette a herceg német volta. Palmerstonnak meg kellett tanulnia kezelni a folytonos támadásokat, mivel nem élvezhette a korona bizalmát, mint korábban, IV. Vilmos uralma alatt. Az uralkodónő szerette volna ellenőrzés alatt tartani Palmerstont, még arra is igényt tartott, hogy a külügyi iratokat átnézhesse, mielőtt továbbküldik őket. A lord sok esetben továbbította is a törvénytervezeteket az udvarhoz, de az 1840-es évek végétől megelégette a királynő kívánalmait. Kijelentette, túl sokáig időznek egy-egy ügy fölött, pedig egy ilyen fontos hivatalnak gyorsan kell intézkedni. Amikor az uralkodó így elutasító választ kapott, azonnal hívatta a kormányfőt, Russellt, hogy az közölje Palmerstonnal, nincs joga ezt tenni. Palmerston úgy érezte, „leszerelheti” a palota ellenkezését azzal, ha korlátozza a hozzájuk eljutó információkat. A miniszterelnök sokszor nem tudta, mitévő legyen, hiszen számos esetben elismerően dicsérte meg a külügyminisztérium munkáját, például a diplomaták kiválasztásával kapcsolatban, miközben itt is jelentkeztek konfliktusok, mivel Viktória befolyást akart gyakorolni a diplomaták kinevezésére is. Brown Lord Grey véleményét ismerteti Russell és Palmerston viszonyáról. Grey ugyanis 1830–1834 között Anglia miniszterelnöke volt, amikor Palmerston első ízben foglalta el a külügyminiszteri széket, tehát jól ismerte a lord nézeteit. Megítélése szerint Russell siralmasan gyengekező politikus volt, aki nem tudta Palmerstont megfékezni. Russell maga is felismerte, hogy szerepe olyan, mint egy békebíróé, nemcsak a palota és a külügyminiszter, hanem miniszteri kollégái között is.

A továbbiakban a szerző egy külpolitikai eseményt elemez belpolitikai aspektusokból. A Don Pacifico ügy, majd a Kossuth Lajos, illetve III. Napóleon személyét érintő viták ugyanis megmutatták, hogy Palmerston milyen nagymértékben függetlenítette magát a kormánytól. A Don Pacifico vitában

Palmerston kiállt egy David Pacifico nevű, gibraltári születésű portugál pénzember mellett, aki 1847-ben Athénban részt vett egy felkelésben, és megtorlásul a görög kormány elkobozta magánvagyonát. A kereskedő benyújtotta kártérítési követelését a görög kormányhoz, és Palmerstonhoz fordult támogatásért. Amikor a görögök elutasították Don Pacifico igényét, Palmerston 1850 januárjában elrendelte Pireus kikötőjének blokádját. A kikötő elleni zárlat, amelyet az ágyúnaszád-diplomácia tipikus megnyilvánulásának tekinthetünk, azonnal támadó reakciót váltott ki a Lordok Házában. A felsőház bizalmatlansági javaslatot nyújtott be a külügyminiszter ellen, majd az indítvány az alsóház elé került. Palmerston sem maradt tétlen, erélyesen lépett fel, és a „*civis Romanus sum*” beszédében elsöpörte az ellene szervezkedőket. Kifejtette, hogy a brit polgárok érdekeit, bárhol is élnek, ha szükséges, még fegyveres erővel is meg lehet védeni. A bizalmatlansági javaslatot elvetették, és a lord még tizennyolc hónapig birtokolhatta a külügyminiszteri széket. A királyi pár nagy csalódással vette ezt tudomásul. Nem telt el azonban sok idő, és Palmerston ismét magára vonta a figyelmet.

Az 1848–1849-es szabadságharc idején nem támogatta ugyan a magyar ügyet, ám nem volt magyarellenes sem. A brit külpolitikai érdek azonban azt kívánta, hogy a Habsburg Birodalom egysége fennmaradjon. Ennek ellenére Kossuth Lajossal kifejezetten szimpatizált, hiszen amikor a magyar emigráns partra szállt Angliában 1851 decemberében, már várta Palmerston személyes meghívása. Mindez azonban csak gesztus maradt, mert a brit kormány azonnal rátámadt a külügyminiszterre, mondván, nem teheti meg, hogy saját otthonában fogadja Kossuthot, mert az nem szolgálná Anglia érdekeit. Ez jelezte, hogy Palmerston helyzete megváltozott 1846-hoz képest: már teljes mértékben önállósulni akart, s ezt nem tűrhette tovább a kormány. Nem is volt többet elnéző Lord John Palmerston-

nal. Amikor a külügyminiszter közölte a londoni francia követtel, hogy egyetért Louis Bonaparte államcsínyével, és még írásban is elküldte egyetértését Párizsba, egyúttal előidézte saját bukását is. A levélküldés ismét csak magánakció volt, senki nem hagyta jóvá igenlő álláspontját. A miniszterelnök ezután egyszerűen leváltotta külügyminiszterét.

Palmerston távozott a kabinetből, de nem tűnt el a közéletből. Brown érzékelteti, hogy a Derby-kormány csupán átmeneti funkciót töltött be a brit politikában. A szerző célja nem is ennek a gyenge kormányznak a bemutatása, hanem Palmerston esélyeinek latolgatása. Felmerült ugyanis, hogy csatlakozik ehhez a kormányhoz, de végül nem tette. A politika „vén rókája” volt már, és látta, hogy ez a kabinet nem lesz hosszú életű. A sajtó is érezte, hogy a Derby-kabinet botladozik, és hamarosan már azzal foglalkoztak, ki lenne a megfelelő miniszterelnök. Természetesen Palmerston nevét sem felejtették el, s bár nem volt kormánytag, presztízse megmaradt. Tíz hónap múlva Aberdeen vezetése alatt koalíció létesült a Whigekből és a peelistákból, vagy ahogy akkortájt nevezték őket: a galambokból és a héjákából. A királynő is elégedett volt: briliáns kormány jött létre, amelyből Palmerston sem hiányozhatott – a belügyminiszteri tisztséget kapta. Az Aberdeen-kormány tagjaként Palmerston 1852–1854 között mintegy hivatali megbízás nélküli külügyminiszterként működött. Az új kormány még csak három hónapja állt fenn, amikor Clarendon külügyminiszter már azt javasolta, hogy a konstantinápolyi konfliktust megtárgyaló szűk csoportba Palmerstont is vonják be. Az Oroszország elleni háború szele már a levegőben volt, s ez újabb nézeteltérésekhez vezetett. Palmerston ragaszkodott a háborúhoz. Szerinte Aberdeen időhúzásával olyan jeleket sugárzott az oroszok felé, hogy az angolok gyengék, és nincsenek felkészülve a háborúra. A hazai helyzetet csak tovább rontotta, hogy az olyan nagyszerűnek vélt

koalíció hanyatlott. Russell, Palmerston és a kabinet belső vitái a keleti kérdéstről nemcsak politikai szempontból voltak rendkívüli fontosságúak, egyúttal kiélezték a Russell és Palmerston közti személyes harcot is. Mindketten érezték már, hogy a kormány hamarosan megbukik, s Palmerston tudta, hogy a krími háború folytatásához nélkülözhetetlen az ő politikai szerepvállalása. 1854-ben már az ellenzék néhány politikusával is tárgyalt, főleg a konzervatív Disraelivel hozták hírbe.

Brown részletesen végigvezeti Palmerston útját a miniszterelnöki poszthoz. A szerző szerint belügyi tisztségében is ügyesen taktikázott annak érdekében, hogy növelje népszerűségét, és egyre több támogatót szerezzen. A miniszter jól tudta, hogy a háborúhoz egyre több pénzre lesz szüksége, és ez a teher a középosztályt érinti a legjobban. David Brown úgy véli, ennek eredményeként egy emberbarát, szociálisan érzékenyebb államférfi lépett általa színre, aki szem előtt tartotta a középosztály érdekeit, javította többek között például egészségügyi ellátásukat, mivel arra törekedett, hogy a középosztály szövetségeseiként lépjen fel. Palmerston ezekkel a belügyi intézkedéseivel nem tett mást, mint tudatosan rájátszott arra, hogy lassan megadassék neki a lehetőség, hogy elfoglalja a miniszterelnöki székét. 1854-ben került a rivaldafényre, nem kereste a sajtót, bár szerepelt a lapok vezércikkeiben, de legtöbbször azok egyszerűen belügyminiszteri tevékenységéről számoltak be.

Brown, Kossuth Lajos egy 1854-ben elhangzott angliai beszédére utalva, azt állapítja meg, hogy még egy olyan ember is, aki csak külső szemlélője az eseményeknek, észrevette, hogy Palmerston mekkora népszerűségnek örvend. Aberdeen kormányával szemben egyre nagyobb lett a bizalmatlanság, és többen szorgalmazták egy, a háború ügyeit vizsgáló bizottság felállítását. Ezek után a kabinet miniszterei benyújtották lemondásukat. Russell is elismerte, hogy

az országnak szüksége van lord Palmerstonra, s 1855-ben Palmerston megalakíthatta őfelsége új kormányát. A *Morning Post* című lap így üdvözölte a hírt: „*Anglia népének ebben a fontos pillanatban, amikor Európa és Anglia sorsa forog kockán, szüksége van egy olyan államférfira, akinek lelke erős, aki messzire látó, és minden ízében angol.*” (205–206. old.)

Brown könyve szakmailag igen jól felépített, áttekinthető szerkezetű munka. A szerző azonban nem használ lábjegyzetet, hanem a jegyzetek az egyes fejezetek végén olvashatók, ami zavarja az olvasás menetét. Ugyanakkor bőséges primer forrásanyagot és szakirodalmat használt fel könyvéhez, sőt számos kiadatlan diplomamunkát is áttanulmányozott. Név- és tárgymutató segíti az eligazodást, azonban szükségesnek tartottam volna még egy adattárat is közölni a szövegben előforduló nem kevés személynév magyarázataként. A témában jártas olvasók így is nagy haszonnal forgathatják ezt a könyvet, remek újdonságokat találnak benne. Aki viszont még nem rendelkezik ismeretekkel Palmerston külpolitikájával kapcsolatban, annak nem tanácsos ezzel a művel kezdeni a témával való ismerkedést, ugyanis nem kap részletes leírást a külpolitikai eseményekről és a politikai szereplőkről.

A bevezető fejezetben a szerző kijelenti, hogy nem életrajznak szánja művét, de nem is tankönyvnek, amellyel az adott korszak külpolitikáját tárgyalná. Az a szándéka, hogy a külpolitikát a belpolitikai küzdelmek előterében vizsgálja. Kitűzött céljának meg is felel. Palmerston diplomáciai lépéseit nem abból a nézőpontból elemzi, hogy Anglia érdekeit mennyire szolgálták a miniszter cselekedetei, hanem azt vizsgálja, hogy egy adott döntése milyen visszhangot váltott ki a brit közéletben. A brit világhatalom szempontjából pedig különös figyelmet érdemel, hogy vajon a belpolitika meg tudja-e ingatni a külügyi lépéseket, s ezt a szerző nagyon összefogottan vizsgálja a krími háború kap-

csán. Brown bemutatja az olvasó számára, hogy számos időhúzási incidens adódott a külpolitikában a belpolitikai csatározások miatt, főleg amikor Palmerston az azonnali támadás oldalán állt, de a kabinet húzódozott az oroszok elleni háborútól. A belpolitika a krími háború kapcsán olyan mértékben volt képes megingatni a külügyi intézkedéseket, hogy Anglia nem tudta igazán

érvényesíteni azt a világhatalmi pozícióját, amellyel a 19. században rendelkezett. E probléma elemzésén keresztül Brown Palmerston politikusi arculatának új, eddig ismeretlen vonásait tárja elénk.

SZALISZNYÓ LILLA